

Ingrés d'Acadèmics corresponents

LA PEDIATRIA SOCIAL A LA SOCIETAT ACTUAL

Joaquín Callabed Carracedo

Acadèmic corresponent.

Excel·lentíssim Sr. President Dr. Jacint Corbella
Molt il·lustres Acadèmiques y Acadèmics

Desitjo expressar la meua gratitud al Excel·lentíssim Sr. President i al Claustre Acadèmic per la distinció i confiança que m'atorguen al acceptar-me en aquest àmbit de la més alta exigència intel·lectual i moral, que mostra la professió mèdica en la més seriosa i madura dignitat.

La meua gratitud al Mestre Manuel Cruz Hernández, amb qui vaig cursar l'especialitat de pediatria a l'Hospital Clínic de Barcelona. Al Dr. Antonio Lorente Sanz, el meu professor de pediatria a Saragossa. Al Dr. Jordi Pou que dirigí la meua Tesi Doctoral.

Als professors Roger Salbreux i Michel Manciaux amb els qui em vaig formar a París en Pediatria Social. A Madrid, a Pedro Lafín i Diego Gracia per les seves ensenyances de Bioètica i Filosofia a la Universitat Complutense. I al Dr. Miquel Vilardell, que em recorda que l'amistat és un regal dels déus.

Com poden apreciar, sóc aquí per haver estat portat sempre a coll de gegants.

És moment de recordar als meus pares Raquel i Joaquín, absents en la vida i sempre presents en la meua vida. A la meua esposa Julia Emperador, pel privilegi de haver-la conegut i compartir 34 anys i 6 mesos de vida en comú. Als meus fills Chuaquin, que escollí el camí de la medicina, i Axel, que escollí la Psicologia. I a Gador Banyuls i a Vanessa Gaibar.

Vull afegir que, respirar aquesta atmosfera exquisida de la sala Gimbernat, amb la seva pàtina d'història on va impartir classes Santiago Ramón i Cajal entre 1887 i 1892 i a qui m'uneixen vincles familiars, és un gratíssim i immerescut honor. *"Malgrat la llum de Santiago Ramón i Cajal s'hagi apagat, el resplendor dels seus passos roman entre nosaltres"*. Gràcies per aquella llum que vas deixar.

La pediatria social és una prolongació de la pediatria clàssica que estudia al nen en el seu *entorn familiar i social*. Es relaciona amb altres disciplines afins com la psicologia i la pedagogia, treball social, justícia, i modernament amb la bioètica. Té una peculiaritat que la distingeix: *El nen no és objecte, sinó un subjecte-persona irrepetible que mereix una atenció individualitzada*.

Tal i com va definir el Dr. Robert Debré, "La pediatria social és

un estat d'esperit que desenvolupa una visió global dels nens i dels joves, incloent-hi l'entorn on viuen i les influències de la família, l'escola i la societat o comunitat, sobre la salut global d'ells".

Arribar a aquesta definició de pediatria social ha suposat un llarg camí en la història de la medicina i de la infantesa.

Els hi parlaré d'alguns aspectes relacionats amb la pediatria social, fonamentalment la francesa, perquè és allà on m'he format en aquesta especialitat. La pediatria és un valor transcultural.

1. En primer lloc, uns apunts històrics sobre la infància a Grècia, Esparta i Roma. Així com els primers hospitals infantils i els primers llibres sobre la pediatria

2. Passarem al segle XVIII, anomenat de La Il·lustració.

3. Avenços en pediatria social, als segles XIX y XX

4. Pediatria Social a Catalunya i a la resta de l'Estat

5. Evidències científiques en pediatria social

6. Paraules finals

Emulant Baltasar Gracián, procuraré ser "substancialment concret"

1. Durant molts segles, el nen no va tenir cap estatut propi, suscitant, en general, indiferència o menyspreu. A Esparta, segons descriu Plutarc, un pare no era amo de criar al seu fill. El nou-nat, dèbil o mal format, era llençat pel Mont Taigetos o al riu Eurotas. A Atenes, el nen, no reconegut pel seu pare, era abandonat a la via pública i els mercaders de esclaus, o els animals, decidien el seu futur.

A L'Odissea d'Homer no hi apareixen descrits els nens. De la ploma d'Homer no van sorgir notes per a la infància. A Roma la llegenda de Ròmul i Remus, alletats pel una lloba, és bastant expressiva al respecte.

Un dels primers hospitals infantils per a nens abandonats es fundà a París al 1683 per Sant Vicent de Paül i s'hi acollien les mares solteres i els seus fills. Fundador de diverses ordes religioses com les Filles de la Caritat. Digué que *"El servei als pobres ha de ser preferible a tot"*. A la seva obra hi estan presents la caritat i la compassió. Aquesta mateix Orde Religios fundà l'Hospital de Nens Pobres a Barcelona, actual Hospital de Nens el 1860.

Respecte a textos sobre la infància, citaré alguns com l'escrit d'Hipòcrates sobre la naturalesa del nen i les obres Cels, Gal·lè i Sorano i Rufo d'Efès són les primeres notícies que ens han arribat. Pablo de Egina (S VII) i Rhazés (s. XI) i Avicena van fer aportacions a la pediatria. El primer llibre incunabile dedicat a les malalties de la infància és el de Paolo Ballegardo el 1472 a la Universitat de Pàdua "*Libellus de aegritudinibus infantium*". Jerónimo Soriano, metge nascut a Terol, aporta un interessant i pioner treball sobre les malalties dels nens l'any 1600.

2 El Segle XVIII amb La Il·lustració il·luminà la realitat social.

Els científics i artesans associaren la raó, la tècnica i l'experimentació científica per resoldre els problemes quotidians dels ciutadans.

Hi ha exaltació de nous valors: naturalesa, llibertat, igualtat, fraternitat i amor maternal.

El nen és percebut com un ésser en creixement i maduració somàtica i psíquica, a la vegada que subjecte d'educació i aprenentatge necessitant una intervenció precoç.

Els valors de la caritat i compassió es complementen amb la beneficència, que és la versió laica de la caritat cristiana, a la qual se li afegeix l'interès social.

La societat vol abraçar la causa dels pobres.

La Il·lustració és la sortida de l'home europeu de la seva culposa minoria d'edat, digué Kant.

Una figura destacada fou Rousseau. Amb la seva obra "*Emilio*" dissenyà un sistema educatiu fundat sobre el respecte a la natura. El filòsof liberal Locke i el pedagog Pestalozzi foren els seus referents.

"*L'home és bo per naturalesa i per això es pot educar*".

Lluita contra l'"*envenat o momificació dels nounats*" que impedia el desenvolupament motor del cos i era a més un problema higiènic.

"*La mare ha d'alietar el seu fill, sent una llei natural i un deure moral*". Disminueix la mortalitat infantil tan important a l'època.

És un defensor del vincle *materno-infantil* que dos segles més tard descriurà Bowlby a "la síndrome de la carència afectiva" quan als 5 anys s'acomodà de casa la mainadera que l'havia cuidat sempre. Fou un precursor de la *moderna psicologia de l'afeció i el vincle maternal*.

Ideològicament Rousseau es decantà pel *model democràtic* de la nació sent el més clar en demanar la *igualtat dels drets* per a tots els ciutadans.

3 Amb la Il·lustració la investigació aplicada arriba a cotes importants i s'afavoreix el progrés de la pediatria.

La vacuna de la verola fou descoberta per Jenner (14 de maig 1796).

Es funda el primer hospital dedicat a la infància el 1802. «L'Hôpital des enfants malades» de París.

Pestalozzi (1746-1827) crea a Zurich un centre educatiu sense càstigs i als nens se'ls educava amb amor. Jean Louis Baudelocque fundà el 1806 la primera Càtedra d'Obstetrícia i Escola de Llevadores/ Recomanava el fórceps. Louis Pasteur (1822-1895) fundà els mètodes per destruir i prevenir els agents patògens i les bases per a la pasteurització. Josep Lister descobreix l'antisèpsia. Fleming (1881-1951) descobreix els antibiòtics. Abraham Jacobi obre la primera clínica infantil a Filadèlfia USA. en 1855. La primera càtedra de pediatria apareix a Berlín el 1858.

Pierre Budin el 1907 relaciona la alta mortalitat de prematurs amb la baixa temperatura corporal, creant la incubadora. Adolfo Pinard (1844-1934) funda la maternitat a l'Hospital de la Caritat. Maria Montessori (1870-1952) la primera metgessa i pediatra formada a Itàlia dedicà la seva vida a treballar amb nens discapacitats i especials. Les primeres guarderies es funden a Anglaterra 1884 per acollir els fills de mares treballadores.

Gaston Variot funda la gota de llet a Belleville (París) a 1905 destinada a disminuir la mortalitat infantil a la classe obrera. Allí controlava els trastorns digestius, el pes i talla i facilitava gratuïtament llet pasteuritzada. Aquesta institució es va difondre per Europa.

Robert Debré és un paradigma de la pediatria social. Filòsof, escriptor i pediatra. Aprengué amb Antoine Marfan la pediatria clàssica. Hi ha un moment en que projecta la seva filosofia en l'acollí per la infància:

"*És una necessitat important deixar els llibres per a les persones i el pensament per a l'acció*». Era partidari d'"*ajuntar les bones voluntats que permetran atenuar les dolentes*"

Aportà bases científiques a la pediatria estenent-la fins a l'adolescència i comunicant-la amb la pediatria preventiva.

El seu llibre "*Ce que je crois*" és l'ètica d'un home, esperança de cada hora que recull el seu estil d'"*estar en el món*". Fou un dels fundadors d'UNICEF. Fundà el CIE (Centre Internacional de la Infància) el 1949, a París, per formar pediatres, treballadors socials i personal paramèdic/ Tenia àmbit internacional amb personal africà i asiàtic.

Robert Debré pertany a aquella estirp de persones que com deia Ortega y Gasset no es conformen amb el "ser" i l'"haver de ser" sinó que s'imposen "*l'haver de ser*"

Un gran hospital Materno Infantil a París porta el seu nom, actualment dirigit per Antoine Bourrillon, una perla més del collar de la pediatria social.

Michel Manclaux fou Catedràtic de Salut Pública a Nancy. Conegué en la seva pròpia pell la cruïra de la gana a la 2ª guerra mundial. Dirigió durant 10 anys el CIE fundat per Debré. Es formà amb Pierre Royer Delegat de la OMS per Europa en temes de *Salut materno Infantil. Prevenció d'accidents*,

Maltractament, abús sexual i greus negligències. Resiliència. És l'autor-coordinador de "*L'enfant et sa santé*". El llibre més important en pediatria social del passat segle.

Odile Kremp i J. M. Fossey (2011) Són els editors del llibre editat per Doin "Pediatría Social o el nen al seu entorn" que recull temes actuals a nivell de família, entorn escolar i socio-comunitari com: *Prevenció de salut maternal a l'embaràs com alcoholisme i depressió infantici* amb el drama freqüent del "bebè trobat a les escombraries". / *Es calculen 1000 infanticides anuals segons fonts judicials franceses. Nens que viuen a la presó amb les seves mares. Nens discapacitats i la seva integració escolar i familiar. / "És maco compartir un tros de vida amb els discapacitats"*

La Resiliència o capacitat de superar dificultats, amb aportacions de Manclaux, Jacques Lecomte i Stephan Vanistendael. *El nen i la guerra. L'adolescència, suïcidi, adolescent empresonat.*

La bioètica o ètica concernint els problemes de salut, fundada per Popper (1970) que estudia els reptes de principi i fi de la vida, els transplantaments l'estatut de l'embrió, la limitació de esforç terapèutic, drets del menor, i el menor madur i consentiment informat. I la relació metge-pacient.

4 Citaré algunes notes del batec social que sempre ha tingut Catalunya

El Dr. Francisco Vidal Solares i Sor Mercedes Viza, van fundar a Barcelona un dispensari el 15 de maig de 1886, per a l'atenció de nens pobres

El 1890 inauguren l'Hospital de nens pobres de Barcelona Es va crear "la gota de llet" un programa d'higienització de la llet de vaca per ajudar a les famílies sense recursos propis, que fou pionera a Europa. El 1919 s'inaugura a Reus el primer Institut de Puericultura Integral de Catalunya i Espanya sota l'impuls del Dr. Alexandre Frias que havia viatjat a Ginebra i contactat amb la Dra. Champedal.

El 1916 el Dr Andrés Martínez Vargas fundà a Barbastro el primer institut nipiòlogic a Espanya. Catedràtic de Pediatría de Barcelona el 1892. Arribà a ser Rector. Ingressà el 1894 en aquesta Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya. Tots els doctors aquí citats van tenir contactes professionals internacionals, especialment amb França que té el genoma de la Il·lustració.

Altres aspectes de la pediatría social a la resta de l'Estat són:

La fundació el 1877 de l'hospital de nens de Madrid. El 1880 a València s'inaugura un altre hospital.

Com a pediatres socials eminents desitjo citar a Carlos García Caballero, editor d'un recent Tractat de Pediatría Social junt amb el Dr. Antonio González Meneses. Ambdós col·legues ja no estan amb nosaltres. Ignacio Gómez de Terreros i la seva tasca social a la Clínica Virgen del Rocío de Sevilla

Jesús García Pérez i Jose Antonio Díaz Huertas realitzen una important tasca social a l'Hospital del Niño Jesús de Madrid.

Fruit d'aquesta trobada amb la pediatría europea fou la fundació del "Club de Pediatría Social" de Barcelona el 1996. Aquest CPS porta celebrats 23 congressos a Barcelona com a

associació apolítica y aconfessional d'àmbit nacional i internacional S'han editat 16 llibres relatius a pediatría social. Els resultats han estat bons en aquesta terra de genètica solidaria, iniciativa i desitjos de llibertat.

5 La investigació en Pediatría Social, la religió dels fets que deia Cajal, ha ofert dades del patiment infantil, quantificables i observables mitjançant tècniques de neuroimatge i escales d'avaluació. El dolor humà és capaç de provocar lesions neuroanatòmiques

Joseph (1999) ha observat lesions al sistema límbic per carència afectiva important Sapolsky (2000) constata que l'hipocamp és molt sensible a l'estrés (2000). Techer i Andersen, (2003) publiquen que el cos callós també pot veure's afectat pel maltractament i l'estrés posttraumàtic. En les víctimes de l'atemptat de les Torres Bessones als Estats Units, s'han trobat evidències d'atròfia cerebral en amígdala, hipocamp, insula, cíngul i còrtex cerebral. Elisabeth Repin demostra que els peixos aïllats en un estanc desenvolupen menys dendrites que els que viuen en grup.

La Carència Afectiva és un tema d'actualitat al qual desitjo dedicar-li un breu espai.

Spira i Scippa (2000) observen en nens d'orfenats romanesos mal atesos que als 8 mesos tenien un desenvolupament de 4,5 mesos i als 32 mesos una edat mental de 18.

El treball es va realitzar aplicant l'escala de Bayley.

La Carència Afectiva es pot donar per: Insuficiència d'aportament afectiu (Institucional). Però també per discontinuïtat de l'atenció maternal (viatges, malalties). Per distorsió ambiental (llars desestructurades).

6 Paraules finals.

L'experiència històrica ens diu que:

"El que és important no és el que succeeix sinó el que aprenem amb el que ens succeeix".

"Les veritats no es descobreixen sinó que es construeixen".

La Pediatría Social s'ha construït sobre 3 pilars.

- El pensament filosòfic. Hem de distingir als "filòsofs de poble i de despob", dels doctors en Filosofia i Lletres.
- L'epistemologia, la investigació científica rigorosa, sobre els problemes socials prevalents.
- El diàleg científic pluridisciplinari de les diferents especialitats que cuiden la infància. Tenim que evitar "ser els peixos aïllats a l'estanc ja que poden atrofiar-se les dendrites".

Crec convenient

- Continuar aquesta filosofia de Rousseau i Debré aplicada al moment actual. Que la bona filosofia es visualitzi més en la societat, evitant ser autòmats socials i injectant reflexivitat com diu Lévi-Straus.

2. Considerar la pediatria social una especialitat pediàtrica amb inserció docent, assistencial i investigadora.

3. Fomentar serveis de pediatria social pluri, interdisciplinari i transdisciplinari que responguin a les preguntes de la societat.

4. Considerar a la Bioètica una nova convidada a la Pediatria Social amb els seus principis d'autonomia, beneficència "primum non nocere" i de justícia. Junt als drets del pacient no oblideu els dels sanitaris.

Aquesta RAMC sempre ha estat sensible a la bioètica com a la sessió extraordinària del 20 de juny a càrrec dels acadèmics Drs. Arimany i Manzanera i altres intervencions del Dr. Marc Antoni Broggi.

Segons el Dr. Conill, catedràtic de Filosofia i Ètica a la Universitat de València l'ètica hauria d'entrar a la gestió empresarial.

També ens recorda la bioètica unes veritats molt antigues i que tenen plena vigència:

"Terapèutica no és només curació sinó també servei i cura/ El metge no és només el que diagnostica sinó aquell que de vegades cura i sempre cuida/ Per això curar amb cura és potser la última i originària justificació de l'activitat mèdica"

Desitjo terminar les meves paraules amb una frase de Pierre Royer:

"No existeix acte humà més digne que cuidar la salut dels nens."

JOAQUIM CALLABED CARRACEDO

- Nascut a Biescas (Huesca) el 7-11-1946.
 - Llicenciat en Medicina i Cirurgia (U. de Zaragoza, 1971) i Doctor (UB, 2006)
 - Especialista en Pediatria (UB, 1975)
 - Postgrau de Pediatria Social (Copes. París, 1993-94)
 - Magister en Bioètica (U. Complutense de Madrid, 2008)
 - Fundador i director del "Club de Pediatria Social" (1995)
 - Acadèmic corresponent de la "Real Academia de Medicina de Zaragoza" (2008)
 - Fundador i president del Club de Pediatria Social
 - Acadèmic electe corresponent RAMC (2012).
 - Ingress corresponent: 25-09-2012.
- Resposta: Dr. Carles Ballús i Pascual.

